

12.6.2015

Dnro 818/4/14

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajujoja

Esittelijä: Esittelijäneuvos Juha Haapamäki

KOTIETSINNÄLLE EI EDELLYTYKSIÄ / INGEN FÖRUTSÄTTNING FÖR HUSRANNSAKAN

1 KANTELU

--- ja --- pyysivät eduskunnan oikeusasiamiehelle 18.2.2014 osoittamassaan kirjeessä oikeusasiamiestä tutkimaan, onko poliisi toiminut lainmukaisesti suorittaessaan kotietsinnän heidän asuntoonsa. Erityisesti he katsoivat, että ei ollut käsillä lain vaatimia erittäin päteviä perusteita olettaa, että etsinnällä löytyisi takavarikoitava esine tai muutoin saataisiin selvitystä tutkittavana olleesta rikosepäilystä. Toiseksi he arvostelivat sitä, ettei kotietsintämääräyksessä ollut minkäänlaisia toimintaohjeita siitä, miten kotietsintä tulisi tehdä. Kotietsinnän määrääminen ja sen suorittaminen olivat myös suhteellisuusperiaatteen vastaisia, mikä on johtunut ainakin osaltaan toimintaohjeiden antamatta jättämisestä.

3 RATKAISU

3.1

Tapahtumatietoja

Rikoskomisario A ja kihlakunnansyyttäjät B olivat tutkinnanjohtajia asiassa 2400/R/540/13, jossa oli kysymys muun muassa Helsingin poliisilaitoksen rikosylikomisario C:hen kohdistuneiden rikosepäilyjen tutkinnasta. A ja B määräisivät suoritettavaksi kotietsinnän C:n vanhempien asunnossa. Tutkittaviksi rikoksiksi oli nimetty törkeä virka-aseman väärinkäyttö, törkeä lahjuksen ottaminen, avunanto törkeään petokseen ja törkeä rahanpesu. C:n epäiltyihin rikoksiin liittyen on epäilty hänen vaimoan ja poikaa törkeästä rahanpesusta. Määräyksen mukaan

”Kotietsintä tehdään ---n ja ---n käyttämään asuntoon, varastotiloihin ym. tiloihin ja tarvittaessa käytössä oleviin ajoneuvoihin, joissa C ja --- oletettavasti säilyttävät hallinnassaan olevaa omaisuutta. Lisäksi C saattaa säilyttää asunnossa Trevoc Oy:n, Instia-Group Oy:n tai näiden läheisyhtiöiden tai yhtiöihin/läheisyhtiöihin liittyvää omaisuutta sekä mahdollisesti muuta muilla samassa asiakokonaisuudessa epäillyille kuuluvaa/heihiin liittyvää asiakirja-/muuta materiaalia.

Esitutkinnassa saatujen tietojen mukaan C:n epäillään toistuvasti oleskelleen --- ja ---n asunnossa. ---n epäillään myös oleskelleen asunnossa. Lisäksi C:n omaisuutta on edelleen kateissa. Näin ollen voidaan erittäin pätevin perustein olettaa, että C ja --- säilyttävät omaisuuttaan ja tutkittavaan asiaan liittyvää aineistoa ---n ja ---n hallitsemisissa tiloissa ja että etsinnällä löydetään takavarikoitava tai väliaikaiseen hukkaamiskieltoon tai

vakuustakavarikkoon pantava esine tai omaisuus taikka muutoin saadaan selvitystä rikoksesta.”

Kotietsintää oli 21.11.2013 suorittamassa viisi poliisimiestä ja rahakoira ohjaajineen.

Poliisin mennessä paikalle kävi ilmi, että --- ja --- olivat juuri lähdössä lääkärikäynnille. Poliisi odotti vajaan tunnin, kunnes ---t palasivat ja poliisi meni asuntoon sisälle klo 12.31. ---ille selvitetiin kotietsinnän tarkoitus ja heille kerrottiin, että asuntoon tulee rahakoira ja poliisi tutkii vain rahakoiran merkitsemät paikat. Klo 12.43 paikalle tuli ---:n tytär, joka toimi kotietsinnän todistajana.

Varsinainen kotietsintä aloitettiin klo 12.44 ja asunnossa tarkistettiin viisi koiran merkitsemää paikkaa, mutta mitään haltuun otettavaa ei löytynyt. Kotietsintä asunnossa päättyi klo 13.18.

Kotietsintä varastotiloissa tehtiin klo 12.52 – 13.12 ---:n läsnä ollen. Mitään haltuun otettavaa ei löytynyt.

3.2

Kannanotot

3.2.1

Kotietsinnän edellytykset

Lähtökohtia

Korostan heti aluksi, ettei kotietsinnän tuloksettomuus osoita, että sen toimittamiselle ei ollut laillisia edellytyksiä. Tätä kysymystä on arvioitava sen tiedon pohjalta, joka tutkinnanjohtajilla oli päätöksentekohetkellä.

Ns. esineellisen kotietsinnän edellytyksistä säädettiin tapahtuma-aikaan voimassa olleen pakkokeinolain 5 luvun 1 §:ssä seuraavaa.

Jos on syytä epäillä, että on tehty rikos, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi kuukautta vankeutta, tai jos selvitetävänä ovat yhteisösakon tuomitsemiseen liittyvät seikat, saadaan rakennuksessa, huoneessa taikka suljetussa säilytyspaikassa tai suljetussa kulkuneuvossa, joka on sen hallinnassa, jota on syytä epäillä rikoksesta, toimittaa kotietsintä takavarikoitavan tai väliaikaiseen hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon pantavan esineen tai omaisuuden löytämiseksi taikka muutoin sellaisen seikan tutkimiseksi, jolla voi olla merkitystä rikoksen selvittämisessä.

Paikassa, joka ei ole sen hallinnassa, jota on syytä epäillä rikoksesta, saadaan kotietsintä toimittaa vain, kun rikos on tehty siellä tai epäilty on siellä otettu kiinni taikka muuten voidaan erittäin pätevin perustein olettaa, että etsinnällä löydetään takavarikoitava tai väliaikaiseen hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon pantava esine tai omaisuus taikka muutoin saadaan selvitystä rikoksesta.

On mielestäni selvää, että pakkokeinolain 5 luvun 1 §:ssä säädetty epäillyn rikoksen vakavuutta koskeva edellytys on täyttynyt tässä asiassa.

--- ja --- eivät olleet rikoksesta epäiltyjä asiassa, eikä kotietsintäpaikan ole väitettykään olleen C:n hallinnassa. Näin ollen sovellettavaksi on tullut yllä mainitun lainkohdan 2 momentti. Keskeinen kysymys on, voitiinko erittäin pätevin perustein olettaa, että etsinnällä löydetään takavarikoitava tai väliaikaiseen hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon pantava esine tai

omaisuus taikka muutoin saadaan selvitystä rikoksesta.

Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännössä käytetyssä todennäköisyysporrastuksessa "erittäin painavat perusteet" kuuluu suurinta todennäköisyyttä vaativiin pakkokeinon käytön edellytyksiin. Tämä kynnys on varsin korkea ja edellyttää, että tällaisen oletuksen tueksi on esitetty konkreettisia tosiseikkoja etsinnän tuloksellisuudesta, esimerkiksi siitä että löydetään takavarikoitava esine. Laissa on mainittu tällaisina tilanteina se, että rikos on tehty ko. paikassa tai epäilty on otettu siellä kiinni, jotka lähtökohtaisesti voivat luoda konkreettisen siteen epäillyn, rikoksen ja kotietsintäpaikan välille. Nyt ei ole kyse kummastakaan tällaisesta tilanteesta, vaan siitä, oliko muuten lain tarkoittamia erittäin painavia perusteita.

Olen 5.11.2009 tekemässäni päätöksessä dnro 2811/4/08 todennut puheena olevasta lainkohdasta muun muassa seuraavaa.

Pakkokeinolain 5 luvun 1 §:n 2 momentin tarkoittamat erittäin pätevät perusteet takavarikoitavan esineen löytämiseksi tai muun selvityksen saamiseksi rikoksesta voidaan katsoa merkitsevän sitä, että asiaa tutkittaessa on kertynyt sellaista varsin todistusvoimaista selvitystä, josta on perusteltua päätellä takavarikoitavan esineen löytyvän kotietsinnällä tai saatavan selvitystä rikoksesta. Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännössä käytetyssä todennäköisyysporrastuksessa "erittäin painavat perusteet" kuuluu suurinta todennäköisyyttä vaativiin pakkokeinon käytön edellytyksiin. Laissa on kysymyksessä olevalle toimenpiteelle säädetty tiukahkot edellytykset mm. sen vuoksi, että toimenpide kohdistuu sellaisen henkilön asuntoon, jolla ei ole lähtökohtaisesti mitään tekemistä epäillyn rikoksen tai muun etsinnän syyn kanssa.

Kantelijoiden esille ottamasta suhteellisuusperiaatteesta säädettiin tapahtuma-aikaan voimassa olleen pakkokeinolain 7 luvun 1a §:ssä seuraavaa.

Tässä laissa tarkoitettuja pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaus ja muut asiaan vaikuttavat seikat.

Tältä osin lain esitöissä todetaan, että pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos käytöllä saavutettava etu tai tavoiteltu päämäärä on järkevässä suhteessa pakkokeinon aiheuttamiin haittoihin tai vastakkaisiin etuihin tai arvoihin. Pakkokeinon käytöstä päätettäessä kokonaisuarkinnassa on kiinnitettävä huomiota myös esimerkiksi siihen yksityiselämän loukkaukseen, joka seuraa pakkokeinon käytöstä. Mitä lievempi rikos on, sitä enemmän saattavat harkinnassa painaa pakkokeinon sallimista vastaan puhuvat näkökohdat (hallituksen esitys 22/1994 vp).

Joka tapauksessa laki jättää soveltajalleen harkintavaltaa. Viime kädessä kysymys on kussakin yksittäistapauksessa tehtävästä kokonaisarviointista.

Tässä arvioinnissa on otettava huomioon myös Euroopan ihmisoikeussopimus. Sen 8 artiklan 1 kohdan mukaan jokaisella on oikeus nauttia kotiinsa kohdistuvaa kunnioitusta. Artiklan 2 kohdassa todetaan, että viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi silloin kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä esimerkiksi yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi tai terveyden tai moraalien suojaamiseksi.

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO:2014:57 todennut ihmisoikeussopimuksen tulkintakäytännöstä seuraavaa.

8. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on oikeuskäytännössään korostanut sitä, että arvioitaessa 8 artiklan edellyttämää kotietsinnän välttämättömyyttä on kiinnitettävä huomiota siihen, onko etsinnästä johtuva puuttuminen kotirauhaan ollut järkevässä suhteessa etsinnän tavoitteisiin (esim. Funke v. Ranska 25.2.1993, kohta 57 ja Buck v. Saksa 28.4.2005, kohdat 44 - 45). Tässä arvioissa on merkitystä muun muassa selvitetävän rikoksen vakavuudella ja etsinnän merkityksellä sen selvittämisen kannalta sekä tavalla, jolla etsintä toteutetaan, samoin kuin etsinnän mahdollisilla vaikutuksilla sen kohteena olevien henkilöiden maineeseen. Ratkaisujen mukaan etsintään ja takavarikkoon voitiin turvautua, jotta rikoksesta saataisiin konkreettista näyttöä. Sellaista toimenpidettä on kuitenkin perusteltava relevantein ja riittävin syin ja suhteellisuusperiaatetta on noudatettava.

9. Etsinnän hyväksyttävyyttä arvioidessaan ihmisoikeustuomioistuin on antanut merkitystä myös sille, mitä oikeusturvatakeita kansallinen lainsäädäntö sisältää. Tässä arvioissa keskeistä on sovellettavan lainsäädännön etsinnän edellytyksille ja etsintämenettelylle asettamien vaatimusten riittävyys, kuten etsintämääräykselle asetetut vaatimukset, ja mahdollisuus saattaa etsinnän laillisuus tuomioistuimen tutkittavaksi (esim. Heino v. Suomi 15.2.2011, kohdat 39 - 46). Jos etsintämääräys ei perustu tuomioistuimen etukäteen tekemään ratkaisuun, on käytettävissä oltava riittävän tehokas mahdollisuus laillisuuden jälkikäteiseen tutkimiseen tuomioistuimessa (Heino v. Suomi, kohta 45 ja Gutsanovi v. Bulgaria 15.10.2013, kohta 225).

Tutkinnanjohtajien menettelyn arviointi

Tutkinnanjohtajat ovat sen lisäksi, mitä kotietsintämääräykseen on kohdassa 3.1 kerrotusti kirjattu, perustelleet kotietsintää antamissaan selvityksissä. Tiivistetysti he ovat esittäneet seuraavaa.

Ennen puheena olevaa kotietsintää esitutkinnassa oli käynyt ilmi, että C:llä ja ---lla on ollut useiden vuosien ajan käytössään runsaasti käteistä rahaa, jonka alkuperästä ei ole ollut selvitystä. C:n perheen hankinnat näyttivät hoidetun suurelta osin käteisellä monia vuosia. Poliisin selvitys on ulottunut vuoteen 2005. Jo esitutkinnan alkuvaiheessa kyse on ollut sadoista tuhansista euroista. Esitutkinnassa on epäilty, että käteinen raha on ollut peräisin rikollisesta toiminnasta.

Jo suoritetuissa kotietsinnöissä oli löytynyt rahaa piilotettuna ja tyhjiä rahalippaita. Rahakoirat olivat merkinneet näitä lippaita ja muita paikkoja. Kun varoja oli kuitenkin löytynyt vain pieni määrä, oli syytä epäillä, että niitä oli kätketty jonnekin. Lisäksi C:lta oli kotietsinnöissä löytynyt tutkinnan kohteena oleviin yhtiöihin Instia Group Oy:hyn ja Trevoc Oy:hyn liittyvää aineistoa.

C oli kiinniottaan edeltävänä päivänä eli 11.11.2013 pitänyt puhelintaan suljettuna pitkiä aikoja ja käyttänyt uutta prepaid-liittymää. Tämän perusteella oli epäilty, että varojen tai niiden sijaintia osoittavien tietojen hävittäminen/piilottaminen oli käynnissä.

Televalvontatietojen perusteella oli voitu todeta, että C vieraili hyvin säännöllisesti vanhempiensa luona. Myös --- oleskeli heidän luonaan. Tämä oli luonnollista myös sukulaisuussuhde huomioon ottaen. Lisäksi oli tuotu esiin, että C oli ostanut syyskuussa 2012 isältään kesämökkikiinteistön.

Tutkinnanjohtajat ovat päätyneet siihen, että oli erittäin päteviä perusteita olettaa, että C:n vanhempien luona tehtävällä kotietsinnällä löydettäisiin rikollisesta toiminnasta peräisin olevia käteisvaroja, niiden sijaintia osoittavia tietoja taikka Instia Group Oy:hyn ja Trevoc Oy:hyn liittyvää aineistoa.

Omana käsityksenäni totean seuraavaa.

Ensinnäkään se, että takavarikoitavaa omaisuutta tai todistusaineistoa oletetaan (sinänsä perustellusti) olevan jossain piilossa, ei puhu mitenkään vahvasti sen puolesta, että sitä löydettäisiin nimenomaan epäilyyn vanhempien luota.

Pidän hyvin luonnollisena, että C on käynyt säännöllisesti tapahtuma-aikaan 86-vuotiaiden vanhempiensa luona. Lähtökohtaisesti tällaisilla vierailuilla ei voida olettaa olevan rikoksiin liittyvää motiivia. Sama pätee ---een. Merkitystä ei mielestäni ole sillä, onko vierailut voitu osoittaa myös televalvontatiedoilla.

On toki perusteita ajatella, että jos halutaan kätkeä rahaa tai todistusaineistoa, niin olisi luonnollista tehdä tämä nimenomaan tunnetun ja luotetun sukulaisen luo. Katson kuitenkin, ettei pelkästään sukulaisuussuhteen ja säännöllisten vierailujen perusteella voida olettaa lain vaatimin ”erittäin pätevin perustein”, että näin olisi tehty. Rikoksesta epäiltyjen henkilöiden sukulaisten asuntojen kotirauha ei voi lähtökohtaisesti olla heikommin suojattu kuin muidenkaan. Sukulaisuussuhde ja vierailut voidaan toki tapauskohtaisesti ottaa huomioon kotietsinnän edellytyksiä arvioitaessa, mutta niiden lisäksi tulisi olla jotain konkreettisia, nimenomaan tutkittavana olevaan rikokseen liittyviä konkreettisia tosiseikkoja, jotka tukisivat tällaista oletusta.

Nyt käsiteltävänä olevassa tapauksessa käsitykseni mukaan ainoa selvityksissä mainittu tällainen konkreettinen tosiseikka on C:n isänsä kanssa syyskuussa 2012 tekemä kesämökkikauppa. Kiinteistön arvoksi oli katsottu 100 000 euroa, joka piti kauppakirjan mukaan maksaa C:n isän tilille. Kauppakirjassa 25 000 euroa oli katsottu lahjaksi C:lle ja kahdelle C:n siskolle oli heidän pankkitileilleen maksettu kummallekin 25 000 euroa. Vielä oli sovittu, että 25 000 euroa maksetaan C:n veljenpojalle. Tällaista maksua ei ollut pankkitileiltä nähtävissä, joten oli epäiltävissä, että se oli maksettu käteisenä C:n isälle tai veljenpojalle.

Kyse on nähdäkseni varsin tavanomaisesta ennakkoperinnön luontoisesta järjestelystä. Tämän yksittäisen kaupan lisäksi ei ole väitettykään, että C olisi tehnyt muita oikeustoimia tai rahansiirtoja isänsä kanssa. Selvityksistä ei myöskään käy ilmi, mitä nimenomaan tähän kauppaan liittyen kotietsinnällä olisi haettu ja miten kotietsintä olisi juuri tältä osin tuonut esille jotain sellaista uutta lisäselvitystä, jolla olisi erityistä merkitystä tutkittavana olevien rikosepäilyjen selvittämisessä. Jos yksi kauppahinnan osa oli maksamatta, oli tämä katsottava C:n velaksi (kuten verotarkastuskertomuksessa on mainittu) ja jos se taas oli maksettu, tuo summa ei enää ollut C:n omaisuutta. Millä tahansa C:n taloudelliseen asemaan ja oikeustoimiin liittyvällä tiedolla toki voidaan väittää olevan merkitystä asiassa, mutta jo suhteellisuusperiaatteesta johtuu, että minkä tahansa tiedonmurusen hankkiminen kotietsinnällä ei ole puolustettavaa, kun otetaan huomioon siitä asiaan ulkopuolisille aiheutuva oikeuksien loukkaus. Vähintään tulisi pystyä yksilöidysti perustelemaan, miksi tietty tieto olisi niin merkittävä, että kotietsintää voidaan pitää puolustettavana.

En sinänsä pidä tutkinnanjohtajien kotietsintämääräystä mielivaltaisena tai täysin vailla perusteita olevana. Laki kuitenkin edellytti, että kotietsinnän tuloksellisuusoletukselle tuli olla erittäin päteviä perusteita. Riittävää ei siis ollut - eikä nykyisenkään pakkokeinolain mukaan ole - että oli ”perusteita olettaa” tai edes että oli ”päteviä perusteita olettaa” etsinnän olevan tuloksellinen. Lainsäätäjä on halunnut korostetusti suojata esitutkintaan nähden ulkopuolisten henkilöiden kotirauhaa, vaikka tämä voi vaikeuttaa vakavienkin rikosten selvittämistä.

Katson, etteivät tutkinnanjohtajat ole selvityksissään esittäneet kokonaisuutenakaan arvioiden

niin konkreettisia perusteita kotietsinnän tuloksellisuusoletuksen tueksi kuin pakkokeinolain 5 luvun 1 §:n 2 momentti nähdäkseni edellytti. He ovat painottaneet epäiltyjen rikosten selvittämistä – joka sinänsä on tässä tapauksessa kiistatta ollut painava – liian vahvasti kantelijoiden kotirauhan kustannuksella. Saatan käsitykseni kihlakunnansyyttäjä B:n ja rikoskomisario A:n tietoon.

3.2.2

Kotietsinnän toimittamistapa

Kantelussa on tältä osin arvosteltu erityisesti sitä, että kotietsintämääräyksessä ei ollut mitään toimintaohjeita etsinnän toimittajille, vaikka etsintä tehtiin muualla kuin rikoksesta epäillyn luona. Kantelijoiden mukaan etsinnällä on myös aiheutettu haittaa enemmän kuin on ollut tarpeellista, mikä on ainakin osin johtunut siitä, ettei po. ohjeita annettu.

Tapahtuma-aikaan voimassa olleen pakkokeinolain 5 luvun 4 §:ssä säädettiin kotietsinnän toimittamisesta seuraavasti.

Kotietsintää aloitettaessa on kirjallinen etsintämääräys esitettävä paikalla olevalle, 4 §:n 2 momentissa tarkoitetulle henkilölle. Jollei kirjallista määräystä ole, etsinnän tarkoitus on suullisesti esitettävä.

Kotietsintä on toimitettava siten, että siitä ei aiheudu haittaa tai vahinkoa enempää kuin on välttämätöntä.

Huone tai säilytyspaikka saadaan, jos se on tarpeellista, avata voimakeinoja käyttäen. Toimituksen päätyttyä on sillä tavoin avattu paikka sopivalla tavalla jälleen suljettava.

Kotietsintää ei erityisellä aiheella saa toimittaa kello 21:n ja 6:n välisenä aikana.

Laissa ei ole ollut säännöksiä kotietsintäpäätöksen (-määräyksen) sisällöstä. Tässä tapauksessa määräykseen on kirjattu ohjeistusta siitä, mitä etsinnällä haetaan. Lisäksi tutkinnanjohtajat ovat suullisesti ohjeistaneet, että käsin tehtävä etsintä rajoitetaan rahakoiran merkitsemiin paikkoihin. Etukäteen on tuotu myös esiin, että --- ja --- ovat iäkkäitä ja muistutettu hienotunteisuudesta ja vähimmän haitan periaatteesta.

Tältä osin ei ole tullut ilmi tutkinnanjohtajien menetelleen virheellisesti.

Kantelijat eivät ole yksilöineet, miten etsintä oli aiheuttanut enemmän haittaa kuin on ollut tarpeellista. Katson, että saatu selvitys huomioon ottaen ei ole tullut ilmi, että kotietsinnän toimittamisessa olisi menetelty vastoin pakkokeinolain 5 luvun 5 §:ää tai muutoinkaan moitittavasti.

Kantelu ei tältä osin anna aiheita toimenpiteisiin.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.2.1 esittämäni käsityksen kihlakunnansyyttäjä B:n ja rikoskomisario A:n menettelystä heidän tietoonsa. Tässä tarkoituksessa lähetän heille jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Muihin toimenpiteisiin asia ei anna aiheita.